

HURRİ-MİTANNİ ORTAKLIĞININ ESKİ YAKIN DOĞU TARİHİNE YANSIMALARI

Prof. Dr. Ekrem MEMİŞ*

ÖZ

MÖ. 3. binyılın son çeyreğinden itibaren, Eski Doğu dünyasının en eski yazılı kayıtlarında Hurriler adıyla anılan bir halk grubundan bahsedilmeye başlanır. Hurriler'in asıl anayurtlarının neresi olduğu sorusunun kesin bir cevabı yoktur. Bazı bilim insanları Transkafkasya'daki Kura-Aras bölgesini önerirken, diğer bir kısım bilim insanları da onların anayurdunun Doğu Anadolu olduğunu öne sürerler. Fakat onların anayurdu neresi olursa olsun, hem yerleştikleri bölgelerde hem de temasa geldikleri bölgelerde siyasi, askeri ve kültürel bağlamda derin tesirler bırakmışlardır. Onların mütecaviz ve yayılmacı bir halk oldukları, Hurri isimlerinin ve Hurri kültür unsurlarının Kuzey Mezopotamya, Kuzey Suriye ve Doğu Anadolu'ya kadar uzanan geniş bir alana yayılması ile de tasdik edilmiştir.

Ancak bu kavim, MÖ. 2. Binyıl ortalarından itibaren siyaseten pasivize olmuş görünmektedir. Bunun en önemli nedeni, Hurriler'in yaşadığı bölgelerin son derece savaşçı bir kavim olan Mitanniler tarafından istila edilmesidir. Hint-Avrupa kökenli bir kavim oldukları anlaşılan Mitanniler, kendilerine has savaş arabaları ile kısa sürede girdikleri bölgelerde egemenlik tesis etmişler ve bugünkü GAP Bölgesi merkez olmak üzere, güçlü bir devlet kurmuşlardır. Aslında bu devlet bir ortaklığa dayanmaktadır. Bu ortak yapımda idare edilen geniş halk kitlelerini Asya kökenli Hurriler oluştururken, idare eden ince elit tabakayı Hint-Avrupa kökenli Mitanniler oluşturmaktadır. Hurri-Mitanni ortaklığına dayanan bu devlet, MÖ. 15. yüzyıl ortalarından MÖ. 14. yüzyıl ortalarına kadar, Eski Yakın Doğu'nun en güçlü siyasi yapılarından biri olarak kabul edilmiştir. MÖ. 14. yüzyıl ortalarında Hititler tarafından yıkılan ve Hititler'e bağlı tampon bir devlet haline getirilen Mitanni Devleti, MÖ. 1200'lerde cereyan eden Ege Göçleri'ne kadar, siyasi varlığını devam ettirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hurriler, Mitanniler, Hititler, Eski Yakın Doğu, Mitanni Göçleri.

THE REFLECTIONS OF HURRIAN-MITANNIAN PARTNERSHIP ON ANCIENT NEAR EAST HISTORY

ABSTRACT

It begins to refer to a group of people called Hurrians from the last quarter of the 3rd Millenium B.C. in the oldest written records of Ancient Eastern World. There is no definite answer to the question of where the original homeland of the Hurrians is. While some scholars suggest the Kura-Aras region in Transcaucasia, some other scientists claim that their homeland is Eastern Anatolia. However, they have had a profound influence on political, military and cultural contexts both in the regions where they are located and related to. They have been confirmed by the fact that they are an aggressive and disseminated people with the spread of the names of Hurrians and the elements of the Hurrian culture to a wide area extending to North Mesopotamia, North Syria and Eastern Anatolia.

However, this people seems to have been politically passive since the middle of 2nd Millenium B.C. The most important reason for this is that the regions where Hurrians lived are invaded by Mitannians who were extremely warlike people. Mitannians who are understood to be a people of Indo-European origin, established sovereignty in the territories in a short period of time with their own special chariots and they have founded a strong state, its center was GAP region in modern Turkey. In fact, this state is based on a partnership. In this co-production,

* Sinop Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, ememis2010@hotmail.com, ORCID NO: 0000-0001-5283-518X

while the widespread masses of people were formed by Hurrians of Asian origin, the thin elite layer was formed by Mitannians of Indo-European origin. This state based on Hurrian-Mitannian partnership was considered one of the strongest political structures of Ancient Near East from the mid-15th century B.C. up to the mid-14th century. Mitanni state, destroyed by the Hittites in the middle of the 14th century B.C. and became a buffer state connected to Hittites continued its political existence until Sea Peoples Migration which occurred in 1200s B.C.

Keywords: Hurrians, Mitannians, Hittites, Ancient Near East, Mitannian Migration.

Giriş

Hurri-Mitanni ilişkilerini ve onların ortaklığını daha iyi anlayabilmek açısından, hem Mitanniler'in hem de Hurriler'in tarih sahnesine nasıl çıktıklarına kısaca göz gezdirmek lâzımdır.

MÖ. 15. yüzyıl ortalarından itibaren Kuzey Suriye'de Habur vadisi civarında merkezlenen ve ilerleyen süreçte Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Irak bölgelerini de egemenlik sahasına dâhil eden bir Mitanni Krallığı ile karşılaşmaktadır. Bu kavmin, MÖ. 16. yüzyıl ortalarında Eski Yakın Doğu dünyasına ani bir giriş yaptığı ve ilk aşamada Anadolu'nun en eski kavimlerinden biri olan Hurriler'in oturmakta oldukları bölgeleri istila ettiği anlaşılmaktadır. Son derece savaşçı bir kavim olan Mitanniler'in bölgede kurdukları devlet, aslına bakılacak olursa, bir ortaklığa dayanmaktadır. Bu ortak yapımda yönetici eliti Hint-Avrupa kökenli Mitanniler, idare edilen geniş halk kitlelerini ise Asya kökenli Hurriler oluşturmuşlardır (Memiş, Bülbül 2014: 90). Mitanniler konusuna geçmeden önce, bu güçlü krallığın kurulmasında son derece önemli bir rol üstlenen Hurriler'den söz etmek yerinde olacaktır.

MÖ. 3. Binyılın son çeyreğinden itibaren, Eski Doğu dünyasının en eski yazılı kayıtlarında "Hurriler" adıyla anılan bir halk grubundan bahsedilmeye başlanır (Alpman 1981: 283-313; Erzen 1986: 15-20; Memiş 2017 a: 38-42). Hurriler'in asıl anayurtlarının neresi olduğu sorusunun kesin bir cevabı yoktur. Bazı bilim insanları Transkafkasya'daki Kura-Aras bölgesini önerirken, diğer bir kısım bilim insanları da onların anayurdunun Doğu Anadolu olduğunu öne sürerler (Erzen 1986: 16-17). Fakat onların anayurdu neresi olursa olsun, hem yerleştikleri bölgelerde hem de temasa geçtikleri bölgelerde siyasi, askeri ve kültürel bağlamda derin tesirler bırakmışlardır. Onların mütecaviz ve yayılcı bir halk oldukları, Hurri isimlerinin ve Hurri kültür unsurlarının Kuzey Mezopotamya, Kuzey Suriye ve Doğu Anadolu'ya kadar uzanan geniş bir alana yayılması ile de tasdik edilmiştir. Ancak uzun bir süre sonra Hurriler, Eski Yakın Doğu'da önemli bir siyasi güç olma hülyasından vazgeçmişlerdir. Bununla birlikte, Hurriler'in kültürel gelenekleri, nüfuz ettikleri bölgelerde etkili olmaya devam etmiştir (Bryce 2003: 30).

1.Hurriler'in Tarih Sahnesine Çıkışı

Hurri devletlerinin mevcudiyeti, Akkad imparatoru Naram-Sin'in (MÖ. 2270-2230) seferlerini anlatan ve MÖ. 23. yüzyıla tarihlenen bir vesikadan öğrenilmektedir (Kinal 1983: 79-80; Köroğlu 2006: 79-83; Memiş 2017 b: 64-76). Bu vesikada Hurri kent devletleri, Akkad İmparatorluğu'nun vasalları olarak gösterilir. Fakat Akkad hâkimiyeti kısa ömürlü olmuş, MÖ. 22.yüzyılın ortalarına doğru, bu büyük imparatorluk çökmüştü (Bryce 2003: 30; Memiş 2017 b: 77). Bu çöküşün yarattığı siyasi kargaşa ortamında Hurrice konuşan halklar Mezopotamya'nın kuzey ve doğu kesimlerini işgal

etmişler ve bölgede küçük birtakım beylikler kurmuşlardı. Bir asır veya belki biraz daha uzun bir süre, onlar, herhangi bir dış müdahaleye maruz kalmamış gibi görünürler. Bu durum, en azından III. Ur Sülalesi'nin (MÖ. 2060-1960) ilk yıllarına kadar böyle devam eder. Sülalenin kurucusu Ur-Nammu (MÖ. 2060-2043), görünüşe göre, onlara karşı hiçbir harekette bulunmamıştı. Fakat Ur-Nammu'nun militan halefi Şulgi'nin (MÖ. 2043-1996) tahta çıkmasıyla, durum değişmişti. Şulgi, krallığının kuzey ve doğu bölgelerine düzenlemiş olduğu bir dizi askeri sefer esnasında, oralarda yerleşmiş bulunan Hurri beyliklerine karşı da savaşmış ve onları yenilgiye uğratmıştı. Ayrıca o, çok sayıda insanı da savaş esiri olarak ülkesine götürmüştü (Memiş, Bülbül 2014: 92).

III. Ur Sülalesi'nin çöküşünden sonraki asırlarda, Hurriler hakkındaki bilgiler az ve bölük pörçüktür. Fakat MÖ. 16.yüzyılın ortalarına doğru Hurriler'in Anadolu'daki Hitit Krallığı ile çetin mücadelelere giriştiğini, Hitit çivi yazılı vesikalarından öğreniyoruz. Bu noktada Hurriler'in Hitit topraklarına neden saldırdığı, Hitit krallarının bu saldırılar karşısında ne yaptıkları, Hurriler'in Hitit topraklarını istila etmesi hadisesi ile Mitanni göçleri arasında herhangi bir bağlantı olup olmadığı gibi sorularla karşılaşmak mümkündür. Bütün bu sorulara cevap verebilmek için, MÖ. 16.yüzyıl Hitit siyasi tarihinin iyi irdelenmesi gerekmektedir (Memiş, Bülbül 2014: 93).

2.Hitit-Hurri İlişkileri

Aslına bakılacak olursa, Hurrilerle Hititler arasındaki düşmanlığın, Hitit kralı I. Hattuşili zamanına kadar geriye gittiği, Hitit metinlerinden öğrenilmektedir. Adı geçen Hitit kralına ait yıllıklarda, Arzava Ülkesi üzerine tertiplenen bir seferin, Hitit anayurdunun Hurri istilâsına uğraması yüzünden yarım bırakıldığı bildirilmektedir. Bütün bunlar bir yana, Hurri saldırılarından cesaret alan vasal devletler ayaklanarak, Hitit tâbiyetinden ayrılmışlardı. Hitit kralı, Hurri saldırılarına misli ile karşılık vermiş ve hatta bu bağlamda Kuzey Suriye'deki önemli Hurri kentlerinden biri olan Urşu'yu (Urfa ?) muhasara ederek ele geçirmişti (Bryce 2003: 31). İki taraf arasındaki düşmanlık, Hattuşili'nin halefi I.Murşili döneminde tekrardan alevlenmişti. Gerçekten Murşili, Babil'i fethettikten sonra ülkesine dönerken Hurri askerlerinin saldırısına maruz kalmış, fakat bu tehlike ucuz atlatılmıştı (Memiş, Bülbül 2014: 93). Hititlerle Hurriler arasındaki asıl mücadele, Babil fatihi Murşili'nin, eniştesi Hantili tarafından öldürülmesiyle başlayan ve yaklaşık 50 yıl süren "Gasıp Krallar Devri"nde yaşanacaktır (Memiş 2017 a: 96-99).

I. Murşili'nin katledilmesinden Telepinuş'un iktidarı ele geçirmesine kadar uzanan ve "Gasıp Krallar Devri" adıyla anılan zaman dilimi (MÖ. ca. 1550-1500), Hitit Devleti'nin büyük iç sarsıntılar geçirdiği kanlı bir devirdir. Bu devirde hemen her kral, selefini öldürerek tahta geçmiştir (Memiş 1987: 114). Böyle bir durumdan dış düşmanların faydalanacağı muhakkaktı. Nitekim Hantili zamanında Hurriler'in Anadolu'ya karşı yeniden hücumla geçtikleri görülür. Hantili'den zamanımıza kalan herhangi bir vesika yoktur. Fakat Telepinuş Fermanı'nda, bu kralın icraatları hakkında kısaca bilgi verilmektedir (Kinal 1987: 90-91; Memiş 2017 a: 96; Alp 2001: 59-64). Bu vesikadan öğrenildiğine göre, Hantili, ülke topraklarını güçlülük de olsa Hurri istilâsından kurtarmıştı. Fakat bu işi yaparken, görünüşe göre, karısı Kraliçe Harapşili ile iki oğlunun Hurriler'e esir düşmelerini ve katledilmelerini önleyememişti (Bryce 2003:

32; Memiş 2017 a: 96). Üstelik Kuzey Suriye'deki Karkamış ve Aşata kaleleri de Hurriler'in eline geçmişti (Kinal 1974: 415).

Hantili'den sonra iktidara gelen Zidanza zamanında da, Hurri istilâsı, bütün şiddeti ile devam etmiş olmalıdır. Çünkü Alalakh vesikalarından öğrenildiğine göre, bu sırada Halep şehri, Hurri muhariplerinin kralı Barratarna tarafından zaptedildiği gibi, Çukurova'da da Hurriler tarafından bir Kizzuvatna Krallığı kurulmuştu (Smith 1949: 14). Bu durum karşısında Hitit kralı Zidanza, Kizzuvatna kralı Pallia ile barış yapmak zorunda kalmıştı (Wieseman 1953: 29; Goetze 1957: 53; Memiş 2017 a: 97). Bize öyle geliyor ki, Hitit kralı Zidanza'nın antlaşma yaptığı Pallia ile Alalakh kralı İdrimi'nin antlaşma yaptığı Kizzuvatna kralı Pillia, aynı kişi idiler (Memiş, Bülbül 2014: 95). Bu münasebetler çerçevesinde, şu rahatlıkla söylenebilir ki, Hitit kralı Zidanza, Mitanni kralı Barratarna, Alalakh kralı İdrimi ve Kizzuvatna kralı Pallia (Pillia) çağdaşlardır.

Zidanza'dan sonra Hitit tahtına çıkan Ammunaş, Huzziaş ve Telepinuş dönemlerinde de içeride taht mücadeleleri bütün hızıyla devam ederken, Hurriler de her zaman olduğu gibi saldırılarını sürdürüyorlardı. Nitekim kendi adıyla anılan fermarı çıkararak taht mücadelelerine son veren Hitit kralı Telepinuş zamanında, Kizzuvatna kralı İşputahşu ile yeni bir antlaşma yapılmıştı (Goetze 1940: 75).

3.Mitanni Göçleri ve Hurriler

Daha önceleri Kuzey Mezopotamya, Kuzey Suriye ve Doğu Anadolu bölgelerinde oturan Hurriler'in, Hatti ülkesine (Hitit memleketi) karşı saldırıya geçmelerindeki muhtemel sebeplere değinilecek olursa, bize göre, Zağros dağları üzerinden gerçekleştiği tahmin edilen Mitanni göçleri ile Anadolu toprakları üzerine düzenlenen Hurri saldırıları arasında organik bir bağ vardı. Çünkü Mitanniler'in Hurri kavminin oturduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu ile Kuzey Suriye topraklarına girmesi yüzünden, bazı Hurri kabileleri Mitanni egemenliğini kabul edip onların bir devlet kurmalarına yardım ederken, Mitanni egemenliğini tanımayan diğer bir kısım Hurri kabileleri ise kendilerine yeni yurtlar bulmak amacıyla Hitit egemenliğindeki topraklara saldırmışlardı. Hurriler'in, Hititler karşısında başarılı olamamaları için hiçbir sebep yoktu. Zira Hitit Devleti'nin taht kavgaları ile çalkalanması, yeni yurtlar arayan Hurriler için bulunmaz bir fırsattı. Nitekim Hurriler'in hedeflerine ulaştıkları ve yukarıda bahsi geçen Çukurova bölgesinde bir krallık kurmayı başardıkları anlaşılmaktadır (Memiş, Bülbül 2014: 95). Bu krallık, daha önce sözü edilen Kizzuvatna Krallığı'dır. Demek oluyor ki, muhtemelen MÖ. 16. yüzyıl ortalarında vuku bulan Mitanni göçleri, bir başka göç hareketine de zemin hazırlamıştı. Mitanni göçleri yüzünden gerçekleşen bu ikinci göç, Hurriler'in Hitit kontrolündeki Çukurova bölgesini ele geçirmeleriyle sonuçlanmış ve adı geçen kavim, burada güçlü bir devletin temellerini atmıştı. İlerleyen zaman dilimi içerisinde Hurriler, büyük kalabalıklar halinde gelerek, bu krallığın insan gücünü daha da artırmışlardı (Memiş, Bülbül 2014: 96).

Bütün bunlar bize gösteriyor ki, MÖ. 2. Binyılın ortalarına gelindiğinde, Hurriler hemen hemen bütün Yakın Doğu'ya yayılmış durumdaydılar. Kizzuvatna dışında Anadolu'da bulunanlar Hitit Devleti'ne, Kuzey Mezopotamya ve Kuzey Suriye'de oturanlar Mitanni Devleti'ne, Filistin bölgesinde yaşayan Hurriler ise Mısır'a bağlı idiler. Ancak belirtmek gerekir ki, Hurri nüfusunun dağılışı, bölgelere göre farklılıklar arz etmektedir. Şöyle ki; Hurriler, Nuzi'de Asurlular, Mari'de Amurrular, Ugarit ve Alalakh'ta

Kenanlılar, Kizzuvatna ve Hatti ülkesinde Hititlerle komşu veya birlikte yaşamakta idiler (Bülbül 2012: 83).

Mitanniler, Kizzuvatna dışında yaşayan Hurriler'in önemli bir kısmını hâkimiyetleri altına alarak, Kerkük bölgesinden Akdeniz'e kadar uzanan büyük bir devlet kurmuşlardı (Alpman 1981-1982: 303). Türkiye-Suriye sınırına yakın bir yerde, Resulayn civarında ya da Mardin il hudutları içerisinde olduğu tahmin edilen Vaşşukani'yi kendilerine merkez yapmışlardı (Alpman 1981-1982: 304; Kinal 1987: 93; Memiş 2017 b: 120).

Mitanni Devleti'ne farklı isimler verilmiştir. Yerel olarak kullanılan "Maittani" terimi, daha sonra "Mitanni" biçimini almıştır. Bu terime, Hitit metinlerinde de rastlanmaktadır. Asur, Babil ve Nuzi belgelerinde "Hanigalbat" adıyla anılan Mitanni Ülkesi'ne Mısırlılar'ın verdiği isim ise "Naharina"dır (Köroğlu 2006: 124). Ord.Prof.Dr. M. Şemseddin Günaltay'a göre "ırmaklar arası" anlamına gelen "Naharina" tabiri ile Mısırlılar, Dicle ve Fırat nehirleri arasını değil, Habur ve Orontos (Asi) nehirleri arasını kastetmişlerdir (Günaltay 1987: 269).

Daha önce de ifade edildiği gibi, Mitanni Devleti'nin nüfus çoğunluğunu Hurriler teşkil ediyordu. Hint-Avrupa kökenli olan ve "Mariyanni" adıyla anılan soyluların büyük bir çoğunluğu da Hurrice isimler taşıyorlardı. Fakat devlet, Hint-Avrupaî isimler taşıyan krallar tarafından yönetiliyordu. Mitanni kralı Tuşratta'nın Mısır firavunu III. Amenofis'e gönderdiği mektubun (EA24), çivi yazısı ile ve tamamen Hurri dilinde yazılması, Tuşratta'nın Akkadça ile yazılmış diğer mektuplarında (EA 17, 22, 25), Hurri kâtiplerinin Akkadça karşılığını bilmedikleri kelimeler için Hurrice olanları kullanmaları ve Tuşratta'nın bazen kendisinden "Hurri Kralı" olarak bahsetmesi (EA 24, IV 127), son olarak Boğazköy'de bulunan metinlerde Mitanni Ülkesi'nden "Hurri Memleketi" şeklinde söz edilmesi gibi hususlar, Mitanni Devleti içindeki resmi dilin büyük bir ihtimale Hurrice olduğunu düşündürmektedir (Bülbül 2012: 85; Memiş, Bülbül 2014: 97). Demek oluyor ki, bazen Mitanni Devleti bazen de Hurri-Mitanni Devleti adıyla anılan bu siyasi gücün nüfusu ağırlıklı olarak Hurrilerden oluşuyordu. Kendilerini "Mariyanni" olarak isimlendiren Hint-Avrupalı muharipler ise yönetici eliti teşkil ediyorlardı (Memiş, Bülbül 2014: 98). Bu elit tabaka, İndar, Uruwana ve Deva gibi Vedik isimler taşıyan tanrılara tapıyorlardı. Çocuklarının isimlerinden de anlaşılacağı üzere, bu elitler, yerli halk olan Hurrilerle evlenmek suretiyle, etnik olarak karışıp kaynaşmışlardı (Leick 2003: 82).

4.Mitanni Siyasi Tarihine Kısa Bir Bakış

Elimizde bu devlete ait resmi metinler bulunmadığı için, Mitanniler'in siyasi tarihini yazmak oldukça güçtür (Mieroop 2007: 150). Gerçekten, Mitanni Devleti'nin başkenti Vaşşukani'nin henüz bulunamamış olması ve dolayısıyla Mitanni Devlet Arşivi'nin de keşfedilmemiş olması yüzünden, Mitanni tarihini bütün ayrıntılarıyla gözler önüne sermek, neredeyse imkânsızdır. Bununla beraber, Kerkük civarındaki Nuzi (Yorgantepe) ve Hatay bölgesindeki Alalakh'ta (Tel Açana) bulunan Akkad çivi yazısıyla yazılmış metinler, bu devlet hakkında önemli bilgiler aktarmaktadır. Ayrıca, Amarna mektupları ve Boğazköy vesikaları da Mitanni Devleti hakkında bilgi vermektedir. Böylelikle, Mitanniler'in siyasi tarihini, kısmen de olsa kurgulamak mümkündür (Kinal 1987: 94; Hamblin 2006: 307; Memiş, Bülbül 2014: 98).

Hurri-Mitanni Devleti'nin tarihini ele alırken karşılaşılan en büyük problemlerden birisi de kronoloji meselesidir. Elde kral listeleri bulunmadığından, Mitanni krallarının saltanat sürelerini tam olarak bilmek mümkün değildir. Ancak bütün bu olumsuzluklara rağmen, Mitanni Sülalesi'nin bilinen en eski kralının, daha önce de bahsi geçen Barratarna olduğu anlaşılmaktadır. Alalakh kazılarında bulunan kral İdrimi'nin heykeli üzerindeki kitabeye göre, Mitanni kralı Barratarna, Halep ve Nii şehirlerini zapt etmişti. Bu krala ait vesikaların Alalakh'tan Kerkük'e kadar yayılmış olması, Barratarna devrinin, Mitanniler'in en parlak çağı olduğunu göstermektedir (Kuhrt 2007: 289).

Şauşşatar zamanında ise Asur toprakları da Mitanni egemenliğine girmiştir. Devletin bünyesinde Asur, Alalakh, Mukiş gibi krallıkların bulunması, Mitanni Devleti'nin de, Anadolu'daki Hitit Devleti gibi, feodal bir yapı arz ettiğini göstermektedir (Alpman 1981-1982: 307-308). Şauşşatar'ın Hititli çağdaşının kim olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Prof. Dr. Füzuan Kınal, MÖ. 16. yüzyılın sonlarında yaşayan Hitit krallarından Ammunaş ya da Huziaş'tan birinin Şauşşatar'ın çağdaşı olabileceğini düşünmektedir (Kınal 1987: 94). Biz ise, Şauşşatar'ın Hititli çağdaşının Telepinuş'tan sonraki krallardan biri olduğunu kanaatindeyiz (Memiş, Bülbül 2014: 99).

Demek oluyor ki, Mitanni Devleti, MÖ. 15. yüzyıl başlarından itibaren karşı konulması imkânsız bir güç haline gelmişti. Savaş meydanlarında, onların önünde durmak mümkün değildi. Çünkü onların çift atla çekilen iki tekerlekli harp arabaları vardı. Manevra kabiliyeti son derece fazla olan bu savaş arabaları sayesinde onlar, düşmanları üzerinde bariz bir üstünlük sağlıyorlardı. Daha önce de ifade edildiği gibi, Mitanni tehdidi sadece Hitit vasalı olan doğu bölgelerini değil, bizzat Hitit Devleti'ni de tedirgin ediyor, ürkütüyordu (Memiş, Bülbül 2014: 99).

Ancak MÖ. 15. yüzyılın son çeyreğinde Hitit tahtına II. Tuthalya gibi güçlü bir kralın çıkması, geçici bir süre için de olsa, Mitanni'ye geri adım attırdı. Üstelik Hititler kaybedilen Kuzey Suriye hâkimiyetini yeniden sağladılar. Bu durum karşısında Mısır firavunu IV. Tutmosis ile Mitanni kralı I. Artatama, aralarında bir dostluk antlaşması yaparak, Hititler'e karşı güçlerini birleştirme yoluna gittiler (Memiş 2017 a: 102).

II. Tuthalya'dan sonra yerine geçen I. Arnuvanda zamanında, Kuzey Suriye hâkimiyeti yeniden Mitanniler'e kaptırıldı. Çünkü bu kral zamanında Karadeniz Bölgesi'nde kabileler halinde yaşayan Gaşkalar'ın saldırıları öylesine artmıştı ki, Hitit kralı bütün gücüyle bu saldırıları önlemeye çalıştı. İster istemez diğer cephelere gereken hassasiyet gösterilemedi. Bunu fırsat bilen Mitanniler de Kuzey Suriye'de denetimi yeniden ele geçirdiler (Memiş 2017 a: 161).

Arnuvanda'nın ölümünden sonra tahta geçen oğlu Tuhkanti-Tuthalya ile I. Şuppiluliuma arasında yaşanan taht mücadelesi, Şuppiluliuma'nın lehine sonuçlandı. Şuppiluliuma, Anadolu'da asayişini sağladıktan sonra, Mitanniler üzerine yürüdü. İlk seferinde başarısız olmasına rağmen, ikinci seferinde Mitanni kralı Tuşratta'yı yenilgiye uğrattı ve Mitanni Devleti'nin siyasi varlığına da son verdi. Kuzey Suriye'deki bütün beylikler, Hitit egemenliğini tanımak zorunda kaldılar (Kınal 1987: 104; Memiş 2017 a: 112-113). Bu bölgedeki Hitit egemenliği, Hitit Devleti yıkılıncaya kadar devam etti. Bir süre sonra anlaşıldı ki, Mitanni Devleti'nin yıkılması Asur Devleti'nin yeniden güçlenmesine ve Hitit Devleti için tehlike arz etmesine sebep olacaktı. Bunu çabucak idrak eden Hitit kralı Şuppiluliuma, tampon bir devlet olarak Mitanni'yi yeniden kurdu.

Ancak bu devlet hiçbir zaman eski gücüne kavuşamadı. Hitit Devleti, Ege Göçleri ile yıkıldığı sırada, Mitanni Devleti de aynı akıbete uğramaktan kurtulamadı (Memiş, Bülbül 2014: 107).

Sonuç

Görülüyor ki, Eski Yakın Doğu dünyasında yaşanan ve MÖ. 1500-1450 yılları arasına tarihlenen Karanlık Çağ'ın birinci nedeni, yaklaşık olarak MÖ. 16. yüzyıl ortalarında gerçekleştiği kabul edilen Mitanni Göçleri'dir. Çift atla çekilen ve manevra kabiliyeti oldukça yüksek olan harp arabalarını Yakın Doğu dünyasına tanıtanlardan birisi de Mitannilerdir. Bu harp silahı sayesinde Hurriler'in yaşadığı bölgeyi kısa zamanda kontrolleri altına almayı başaran Mitanniler, yerli Hurri halkının desteğini de alarak, bölgede güçlü bir devlet kurmayı başarmışlardır. Özellikle MÖ. 1450-1350 yılları arasında Eski Doğu'nun "Büyük Devlet"lerinden biri olarak karşımıza çıkan Hurri-Mitanni Devleti, Hitit kralı I. Şuppiluliuma tarafından yıkılınca, bölgedeki bütün dengeler alt üst olmuştur. Şuppiluliuma, yıktığı devleti, gölge bir devlet olarak yeniden şekillendirse de, Mitanniler hiçbir zaman eski güçlerine erişememişlerdir. Hitit Devleti'nin zaaf belirtileri gösterdiği son dönemlerde ise Asur'un egemenliği altına giren Mitanniler, bir daha bağımsız olamamışlardır. Ege Göçleri ise onların siyasi varlığına kesin olarak son vermiştir.

KAYNAKLAR

- ALPMAN, A., (1981-1982), "Hurriler", **A.Ü.D.T.C.F. Tarih Araştırmaları Dergisi**, 25: 283-313.
- BRYCE, T., (2003), **Letters of the Great Kings of the Ancient Near East (The Royal Correspondence of the Late Bronze Age)**, London and Newyork.
- BÜLBÜL, C., (2012), **Eski Yakındoğu Tarihinde Alalah**, Ankara: Altınpost Yayıncılık.
- ERZEN, A., (1986), **Doğu Anadolu ve Urartular**, Ankara: TTK Yayını.
- GOETZE, A., (1940), **Kizzuwatna and the Problem of Hittite Geography**, New Haven: Yale Oriental Series.
- GOETZE, A., (1957), **Kulturgeschichte des Alten Orients: Kleinasien**, München.
- GÜNALTAY, M.Ş., (1987), **Yakın Şark II (Anadolu)**, Ankara: TTK Yayını.
- HAMBLIN, W.J., (2006), **Warfare in the Ancient Near East to 1600 B.C.**, New York.
- KINAL, F., (1974), "Eski Anadolu Tarihinde Bazı Değişmeler", **Anma Kitabı**, 401-424, Ankara: A.Ü.D.T.C.F. Yayını.
- KINAL, F., (1983), **Eski Mezopotamya Tarihi**, Ankara: A.Ü.D.T.C.F. Yayını.
- KINAL, F., (1987), **Eski Anadolu Tarihi**, Ankara: TTK Yayını.
- KÖROĞLU, K., (2006), **Eski Mezopotamya Tarihi**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- KUHRT, A., (2007), **The Ancient Near East C.3000-330 B.C.**, II, Newyork.

LEICK, G., (2003), *Historical Dictionary of Mezopotamia*, Oxford.

MEMİŞ, E., (1987), "Hitit Siyasi Tarihinde Taht M¼cadeleleri", **S.¼. Eđitim Fak¼ltesi Dergisi**, 1: 113-117.

MEMİŞ, E.ve C.B¼LB¼L, (2014), *Eski¼ađda G¼çler*, Bursa: Ekin Kitabevi Yayını.

MEMİŞ, E., (2017 a), *Eski¼ađ T¼rkiye Tarihi*, Bursa: Ekin Kitabevi Yayını.

MEMİŞ, E., (2017 B), *Eski¼ađda Mezopotamya*, Bursa: Ekin Kitabevi Yayını.

SMITH, S., (1949), *The Statue of Idrimi*, London.

WIESEMAN, D.J., (1953), *The Alalakh Tablets*, London.